

Odešel Michael Špaček, horlitel za cyrilometodějskou tradici

Chceme-li poznávat pozemské skutečnosti z jejich dovršení, obraťme se k liturgii. Ta uchovává, patrně nejlépe, odpovědi na možná vyústění života každého člověka. Slova liturgie jsou kromě jiného dialogem s pravdou o člověku, jež Boží lid putující dějinami uchovává. „Upokoj, Hospodine, duši zesnulého služebníka svého otce Michaela, vždyť svou naději složil jen v tebe, Tvůrce i Živitele i Boha našeho,“ modlí se při pohřbu zemřelého východní liturgie. Zde má pravda víry své nejvlastnější teologické místo. Není poznáním jen obecného. Není-li personifikována, poznána v životě jednotlivce, ve vztahu k osobě, v srdci, lépe řečeno v nejvnitřnějším středu lidské osoby, kde se ještě nerozděluje tělo a duše, leckdy se stává jalovým zdvořilostním klišé. Zde, v takto naskicované souvislosti, hovoříme o našem zemřelém kolegovi P. ThLic. Michaelu Špačkovi, Th.D., který v noci dne 18. března 2022 překročil práh věčnosti ve svých nedožitých 72 letech (narodil se 11. listopadu 1950).

Proč tento nekrolog je spojen tak bytostně s liturgií? Michael Špaček byl bytostně *homo liturgicus*. Byl jednou z řady kněžských osobností v českých zemích, jež celým svým zaměřením upřednostňovala úctu ke slavení bohoslužby v celém jejím bohatství před licoměrným příklonem k formálnosti bohoslužebného řádu. Jinými slovy: striktně rozlišoval prázdnou pompu od krásy liturgie odkrývající zúčastněným ještě jinou, slavnější a hlubší identitu. Řád bohoslužby ovšem velmi dobře znal, uměl objasnit a z něj čerpat. To dokazují jeho nevydaná skripta (*Základní prvky byzantsko-slovanského obřadu*, *Úvod do východní liturgie*, *Chrám v byzantském obřadu*, *Čas v byzantsko-slovanském obřadu*), jež pro studenty teologie byla skutečným objevem nového světa zpřístupněným způsobem názorným a didakticky přátelským. Východní liturgie nebyla v jeho pohledu svůdná svou zdánlivou ustrnulostí v minulosti. Naopak, poučená znalost východní tradice, lépe řečeno východního obřadu, mu umožňovala odkrývat ony často skryté příznaky *restauracionismu*, dnes tak módního. Jeho přístup totiž neopomíjel žádné z četných hledisek liturgické dynamiky: úloha Ježíše Krista jako prostředníka, dramatická symbolika (buď Ježíšova života či nebeské liturgie), spojení anamnéze smrti Pána s připomínkou společenství svatých, církve oslavené, putující

i trpící. Bohoslužba, podobně jako Písmo, je ovšem slovem liturgického jazyka („mrtvého“ církevního jazyka) s ohlašováním evangelia dnešnímu člověku. Toto téma bylo pro Michaela Špačka plně intelektuálního dobrodružství hledajícího přiměřené jazykové odstíny češtiny pro vyjádření teologických a spirituálních obsahů textů psaných latinsky, staroslověnsky, církevní slovanštinou a přirozeně i řecky. Na tomto poli vykonal mnoho doposud neoceněné práce. Některé z jeho návrhů se objevily i v *Encyklopedickém slovníku křesťanského Východu* (Olomouc, Refugium 2010), kam přispěl 147 hesly, která mají ambici vstupovat do diskuze týkající se ustálení české terminologie v této oblasti. Můžeme tento jeho podíl připomenout v souvislosti s jeho recenzní činností, pečlivým psaním posudků i ve vlastní publikační činnosti a jeho přispění v překladatelské skupině. Obzvláště však se vyjevovala tato jeho vnímavost pro jazyk v ústních projevech, kdy – s jemu typickou zdvořilou opatrností a viditelnou námahou pojmu – hledal v toku řeči výrazy, pojmy, akcenty, zvukomalebnost a variabilitu jazykových prostředků pro zachycení božského lidským. Bylo známo, že když se s někým zastavil, nebylo vždy snadné se s ním rychle rozloučit. Teologie z naší strany byla pro něj pouhým lidským, přece však výsostným zrcadlením božského v lidském, teologii ve vlastním slova smyslu dialogickou. Tato pozornost k jazyku měla u něj jeden podstatný aspekt: nebyla diktována filologickým zájmem, nýbrž odpovědností vůči vnitřní povinnosti bdít nad celistvostí víry a věrohodností duchovní zkušenosti. V tomto smyslu je v něm možné vidět *nositele tradice*, v níž obřad není jen liturgie, ale spíše komplexní katolická tradice, jedinečný způsob, kterým jisté společenství věřících vnímá, vyjadřuje a prožívá svůj katolický život v rámci Kristova mystického těla. Zde jazyková norma není jen ve službě přesnosti obsahové, nýbrž i krásy celistvosti zjevení a víry. Hledání souladu mezi grafémem a fonémem má svoji teologickou relevanci, jak je založená v základech cyrilometodějské tradice.

To se již dostáváme k jeho studiu teologie na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Litoměřicích (pobočka v Olomouci) v letech 1968–1973. Přišel do Olomouce z katolické rodiny lékaře v Třebíči, mimořádně váženého. Na zdejším gymnáziu maturoval v roce 1968. Jen stěží si dovedeme dnes představit nesmírné úsilí čelných protagonistů (Vojtěch Tkadlčík, Bohumil Zlámal, Leopold Dýmal, Antonín Kleveta a laik Josef Vlček) obnovy studia bohosloví v Olomouci v době pražského jara. Vpád vojsk Varšavské smlouvy tomu zabránil, takže 16. 9. 1968 přípisem

ministerstva školství byla otevřena v Olomouci pobočka pražské bohoslovecké fakulty v zatímním rozsahu dvou ročníků. Absolutní novum spočívalo v tom, že studium bylo otevřeno i pro laiky. Nadaný student se ocitá v adaptovaných prostorách arcibiskupské rezidence. Jeho spolužáci jsou mimo jiné Jan Graubner, František Kozár nebo Jiří Mikulášek. Samotná fakulta ovšem reflektovala intenzivně, navíc s neskrývaným nadšením recepci Druhého vatikánského koncilu, paralelně se prolínající s neoscholastickou teologií a domácí cyrilometodějskou tradicí. To vše je možné najít v intelektuální a duchovní formaci tehdejších kandidátů kněžství. Nelze ani opomenout svébytnou tradici brněnského diecézního kléru a jeho intenzivního propojení na tehdejší podzemní církev, jejíž vliv nebyl zanedbatelný. Byli to především Vojtěch Tkadlčík (1915–1997, později profesor staroslověnštiny), absolvent Papežského východního institutu v Římě docent Josef Luska (1907–1990) a proděkan Bohumil Zlámal (1904–1984), historik, kteří vytvářeli směřování fakulty v duchu cyrilometodějském. To ovšem působilo doslova tření duchů. Michael Špaček po vojenské službě nastoupil ještě v roce 1975–1976 do litoměřického semináře k bezprostřední přípravě ke kněžství (1976 v Praze).

Jeho působení v brněnské diecézi bylo v době normalizace velmi ztížené (kaplan v Brně a Hodoníně, administrátor v pohraničí – Brod na Dyji s přílehlými farnostmi) a pro svoje apoštolské nadšení se střetával s tím, co prožívali v době komunismu kněží, kteří odmítali spolupracovat s režimem. Na jeho intelektuální formaci měly vliv tři faktory: již zmíněná domácí cyrilometodějská tradice, hluboká osobní zkušenost letničního hnutí v katolické církvi 70. a 80. let minulého století a studium na Papežském východním institutu v Římě (1990–1994) spojené s jeho pobytem v Russicu, kde dostal velmi dobrou liturgickou formaci. Původně se Špaček zajímal o studium v polském Lublinu, kde navštívil ke konzultaci prof. Waclawa Hryniewiczze (Ekumenický institut Katolické univerzity v Lublinu). Ten mu doporučil jednoznačně Řím, když mu řekl: „Vy Češi máte Špidlíka, tam to bude pro vás nejlepší.“ Určující pro něj se staly přednášky (mimo již výše zmíněného v zahraničí oceňovaného rodáka z Boskovic) Roberta Tafta SJ (východní liturgie), Guida Innocenza Gargana OSBCam (patristika), Dimitriose Salachase (východní právo) a Ermanna Toniola (mariologie). Licenciátní práci s názvem *Rusko pohledem Apoštolátu svatého Cyrila a Metoděje* obhajoval u profesora Constantina Simona. Od roku 1994 začal působit na CMTF v Olomouci, kde navázal na působení saleziána Dr. Jaroslava Poláčka (1928–1994),

který působil na fakultě v letech 1990–1993. Rovněž přišel do Olomouce v r. 1995 další znalec východní teologie dr. Jiří Novotný SJ a obětavě vypomáhal i na Katedře biblických věd v situaci personální nouze při výuce Starého zákona a biblických jazyků. Když v roce 2002 byla rozdělena Katedra liturgiky a pastorální teologie na Katedru liturgické teologie a Katedru spirituality, mezináboženského dialogu a studií křesťanského Východu, Michael Špaček přešel zcela přirozeně do oddělení studií křesťanského Východu, ekumenické teologie a mezináboženského dialogu této katedry. Zde mohl rozvíjet své odborné zaměření: spiritualita a liturgie křesťanského Východu, mnišská tradice, dílo kardinála Tomáše Špidlíka. Velmi obětavě se také věnoval ukrajinským studentům v době, kdy zde v Olomouci v nemalém počtu studovali. Pravidelně pro ně připravoval prohlubující semináře, včetně náviku liturgického zpěvu a vlastního slavení liturgie. Podílel se na řešení výzkumného záměru Jednotná Evropa a křesťanství (1999–2004) a později na projektu Institut interkulturního, mezináboženského a ekumenického výzkumu a dialogu (2013–2018). Jeho doktorská práce *Poznání Boha a veškeré skutečnosti podle Tomáše Špidlíka* (2016) dovršila jeho dlouholeté úsilí definovat jedno ze stěžejních ohnisek teologického přístupu kard. Tomáše Špidlíka, totiž poznání Boha a poznání ostatních věcí. Podal nejen užitečný přehled, ale spolu s ním i vhléd do pramenů, filologické preciznosti a jednoznačnosti Špidlíkovy pozice pojmu, procesu, zákonitosti, nutných podmínek významu a dopadu jeho pojetí poznání. Zcela se vymykal svým vnitřním rozpložením vědcům hledajícím úspěch a uznání. Asi i proto si našel menší okruh studentů, kterým se věnoval s velkým nasazením, když je uváděl do tradic křesťanského Východu.

Poslední léta svého života prožil ve farnosti Mikulčice (od 1. 8. 2014 až do své smrti), v jistém ústraní, kde veškerou svoji pozornost věnoval pastorační práci a rozvíjení místní cyrilometodějské tradice. Úzce spolupracoval rovněž s liturgickou komisí Apoštolského exarchátu řeckokatolické církve v ČR. Zájem o intelektuální formaci nikdy neztratil, i když se na ní již bezprostředně nepodílel. O to intenzivněji prožíval téma oproštěnosti od věcí, kterou pojímal nejen jako důsledek životních zkoušek, nýbrž i jako zkoušku dokonalosti lásky, jež činí člověka „necitlivým“ (ἀπάθεια) ke zlu, které život křesťana doprovází.

Vzpomínka v časopise naší fakulty na našeho zemřelého vzácného kolegu Michaela Špačka je povinností z úcty k památce zesnulého. Ale nejen to. V tradicích křesťanského Východu, které náš zemřelý kolega

tak plodně zkoumal, nachází vzpomínky na zemřelé své pravé místo ve *vzpomínkových dnech* za zemřelé. Jsou událostí dějinného vědomí člověka před Bohem a spolu s ostatními lidmi. Jejich obsahem je především společná modlitba. Vzpomínkové dny (поминки) jsou rovněž spolu s lidskou útěchou i znamením víry. Jsou zakoušenou zkušeností oživené minulosti. Jsou znovuoživením, pokračující přítomností zesnulých – novým způsobem. V tomto smyslu můžeme vzpomínku zakončit opět liturgicky: *Věčnaja pamjat'*!

Výběr z bibliografie

Poznání Boha a veškeré skutečnosti podle Tomáše Špidlíka, Refugium, Olomouc 2017.

Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje 1910–1948. Bibliografie časopisu věnovaného sjednocení Slovanů v Kristu a ukázky jeho uniijního úsilí, Fórum Velehrad IV, Refugium, Olomouc 2011.

„Základní prvky byzantsko-slovanského obřadu,“ elektronický dokument, CMTF Olomouc 2007.

„Úvod do východní liturgie,“ elektronický dokument, CMTF Olomouc 2007.

„Chrám v byzantském obřadu,“ elektronický dokument, CMTF Olomouc 2007.

„Čas v byzantsko-slovanském obřadu,“ elektronický dokument, CMTF Olomouc 2007.

„Pravá teologie v pojetí P. Tomáše Špidlíka,“ in *Teologie: duchovní a ekleziální východiska a rozvinutí. Velehradské dialogy II*, Refugium, Olomouc 2017.

„Kajícnost v teologii východní církve,“ in *Svatost pokání a smíření*, Želiv 1999, s. 17–30.

„Nanebevzetí Panny Marie ve východních církvích. Tradice a slave-ní,“ in *Teologické texty*, 5 (2000), s. 184–187.

„Apoštolát svatého Cyrila a Metoděje a jeho současný ekumenický význam,“ in *Fórum Velehrad I. Communio ecclesiarum – očištění paměti*, Refugium, Olomouc 2007, s. 58–71.

„Přínos ruských myslitelů v oblasti integrálního poznávání v pojetí Tomáše Špidlíka,“ in *Acta missiologica*, 2 (2013), s. 25–33; 1 (2014), s. 28–34.

Pavel Ambros